

Issues of international legal cooperation in combating crime

Fakhreddin MATCHANOV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form

15 November 2020

Accepted 20 November 2020

Available online

15 December 2020

ABSTRACT

This article analyses scientific and legal views on the concept and forms of international legal cooperation in the fight against crime. The leading foreign experience is compared with domestic practice in this area. At the end of the scientific article, the author's approaches to these issues are outlined and recommendations and conclusions are put forward
2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

International cooperation

The concept of international cooperation

Forms and types of international cooperation in the fight against crime

Crime

Crime

International crime

Legal aid

International organizations.

Жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик масалалари

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳуқуқий ҳамкорликнинг тушунчаси ва шаклларига оид илмий-ҳуқуқий қарашлар таҳдил этилган. Ушбу соҳадаги илғор хорижий тажриба миллий амалиёт билан қиёсланган. Илмий мақола якунида мазкур масалаларга муаллифлик ёндашувлари илгари сурилган ҳамда хуносава тақлифлар келтириб ўтилган..

Калит сўзлар:

Халқаро ҳамкорлик

Халқаро ҳамкорлик

тушунчаси

Жиноятчиликка қарши

курашда халқаро

ҳамкорликнинг шакллари

ва турлари

Жиноятчилик

Жиноят

Халқаро жиноятлар

Ҳуқуқий ёрдам

Халқаро ташкилотлар.

Вопросы международного правового сотрудничества в борьбе с преступностью

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Международное сотрудничество
Понятие международного сотрудничества
Формы и виды международного сотрудничества в борьбе с преступностью
Международными преступлениями
Правовой помощью
Международными организациями

В настоящей статье анализируются научно-правовые взгляды на понятие и формы международно-правового сотрудничества в борьбе с преступностью. Сравнивается ведущий зарубежный опыт с отечественной практикой в данной области. В конце научной статьи излагаются авторские подходы по данному вопросу и выдвигаются рекомендации и выводы.

Ҳозирги кунда дунё ҳамжамиятидаги барча давлатлар иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий ва бошқа соҳаларда ўзаро узвий алоқадор. Шу боис дунёдаги ҳеч бир давлат бошқа давлатлардан айро ҳолда, юқорида қайд этилган ва бошқа соҳаларда муносабатга киришмасдан ривожлана олмайди. Шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлигига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш, процессуал ҳаракатларнинг сифатини ошириш, жиноят процессида далилларни тўплаш ва мустаҳкамлаш, уларга баҳо бериш тизимини илғор хорижий тажрибада кенг қўлланиладиган исботлаш стандартларини инобатга олган ҳолда қайта кўриб чиқиш масаласи [1] мамлакатимизда жиноят ишларини тергов қилиш фаолиятини халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибани инобатга олган ҳолда яхшилаш, жиноят-процессуал қонунчилигини янада такомиллаштириш учун муҳим йўналишлардан бири саналади. Бундан ташқари, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегия [2] да халқаро ҳуқуқ принциплари, нормалари ҳамда Ўзбекистоннинг халқаро шартномалари судлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан кенг қўлланилиши, халқаро ҳуқуқ устуворлиги принципини амалга оширишнинг самарали механизмини яратиш устувор вазифа сифатида белгиланди.

Бундай муносабатлар, ўз навбатида бир давлатдаги ютуқлар иккинчи бир давлатда фойдаланиши оқибатида унинг ҳам тараққий этишига яқиндан қўмак беради. Ушбу ҳолатни глобализация жараёнининг ижобий жиҳати сифатида баҳолаш мумкин.

Бироқ глобализация жараёни нафақат давлатларо муносабатларга, балки жиноятчилик оламига ҳам кириб келмоқда. Унинг таъсири остида жиноятчилик мураккаблашиб, трансмиллий уюшган жиноятлар турлари қўпаймоқда ва ушбу жиноятларга қарши курашиш давлатлардан ўз саъй-ҳаракатларини бирлаштириш ва ҳамкорлик қилишни тақозо этмоқда.

Шу жиҳатдан жиноятларга қарши кураш соҳасидаги халқаро ҳамкорлик масалалари олимларнинг эътибор марказида[3]. Юридик адабиётларда

«жиноятчиликка қарши кураш борасидаги халқаро ҳамкорлик» ибораси турлича талқин қилинади ва қўлланади. Жумладан, у «халқаро жиноятчиликка қарши кураш», «жиноятчиликка қарши кураш борасидаги ҳуқуқий ҳамкорлик», «жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам», «жиноят ишлари бўйича ҳамкорлик», «жиноят ишлари бўйича ўзаро ёрдам» деб кўрсатилган .

Жиноят-процессуал ҳуқуқи ва халқаро ҳуқуқ соҳаларида жиноятчиликка қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорлик тушунчасига берилган ягона таъриф шакллантирилмаган бўлиб, мунозаралигича қолмоқда. Қуйида ушбу таърифларнинг айримлари хусусида тўхталиб ўтамиз.

А.И.Бастрыкин жиноятчиликка қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорликни – умумий манфаатларга алоқадор ва жиноятчиликка қарши курашда ягона мақсадга эришига қаратилган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг мақсадли ва доимий, биргаликдаги ва мувофиқлаштирилган, кенгқамровли ва турли шакл ва йўналишларга эга фаолияти сифатида таърифлаган [4].

Мазкур таърифда давлатларнинг жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги биргаликдаги фаолияти муваффақиятли баён этилган, бироқ ушбу фаолият йўналишлари ва шакллари қайд этилмаганлиги боис, бирмунча такомиллаштириш талаб этилади.

Жумладан, А.Г.Волеводз қайд этганидек, жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги халқаро ҳамкорликни халқаро ва ички қонунчилик нормалари билан тартибга солинувчи, шахс, жамият ва давлат манфаатларини халқаро трансмиллий жиноятлардан ҳимоя қилиш бўйича давлатлар томонидан муайян ижтимоий хавли қилмишларни жиноий жиноий жазоланиши ва шунинг асосида жиноят қонунчилигини унификациялаштириш; тайёрланаётган ёки содир этилган жиноятларнинг олдини олиш бўйича чоралар кўриш, шу жумладан зарурий ҳоларда тезкор-қидирув ҳаракатларини амалга ошириш орқали, жиноят ишларини тергов қилиш ва жиноий таъқибни, халқаро жиноятларни тергов қилиш, жиноий таъқибни амалга ошириш ва уларни содир этган шахсларни жазолаш соҳасидаги фаолиятни амалга оширишда ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш; жиноий жазолар ижросини таъминлаш; жазодан кейинги таъсир ўtkазиш, шунингдек касбий-техник ва жиноятчиликни олдини олиш соҳаларида чоралар кўриш фаолияти тушунилади [5].

Халқаро ҳуқуқий фаолиятнинг аҳамияти шунда намоён бўладики, айни шу фаолият туфайли, халқаро ва халқаро характердаги жиноятларни олдини олиш, содир этилишини тўхтатиш, тергов қилиш, жиноий судловни амалга ошириш, айбор шахсларни қайтариб бериш ва уларга ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, маҳкумларга нисбатан жиноий жазони ижро этиш, ҳуқуқбузарлар билан муомалада бўлиш имкони туғилади. Юқоридагиларга таяниб шуни айтиш мумкинки, халқаро ҳуқуқий фаолият нафақат давлатлар ўртасидаги, балки давлатларо ташкилотлар ва давлатлар идораларининг ўзаро фаолиятини ҳам назарда тутади [6].

Баён этилганларга кўра, жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳамкорликка хос қўйидаги хусусиятларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- халқаро ҳамкорликнинг мазкур йўналишининг таъсир этиш предмети жиноятчилик ва жиноят ҳисобланади;

- жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги халқаро ҳамкорликни ҳуқуқий тартибشا солиш кўп тизимли тавсифга эга яъни ушбу фаолият икки мустақил

тизим нормалар: халқаро ҳуқуқ ва ички давлат қонунчилиги нормаларига асосланади. Ҳусусан, жиноятчиликка қарши курашишда халқаро ҳамкорликни амалга ошириш масалалари жиноят процессуал ҳуқуқи, жиноят ҳуқуқи, халқаро ҳуқуқ ва халқаро жиноят ҳуқуқи нормалари билан тартибга солинади;

- жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳамкорлик ҳуқуқни муҳофаза қилувчи фаолият йўналишларидан бири ҳисобланади, шунга кўра ушбу фаолиятда ҳам халқаро ҳуқуқ, ҳам давлатларнинг миллий ҳуқуқи субъектлари иштирок этади;

- жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳамкорлик халқаро ва ички давлат қонунчилигига белгиланган шаклларда амалга оширилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб жиноятчилик билан курашиш соҳасида халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик тушунчасига қуйидагича таърифини келтириб ўтамиш. Жиноятчилик билан курашиш соҳасида халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик – бу давлатларнинг (ушбу давлатлар ҳуқуқни муҳофаза этувчи органларининг) халқаро ҳуқуқ ҳамда ўз ички қонунчилик нормалари ва тамойилларига асосланган ҳолда, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, жамият ва давлатнинг тинчлик ва хавфсизлигини сақлаш, барқарорлигини таъминлашга, жиноятчиликни олдини олиш, жиноятларни аниқлаш ва бартараф этиш, унга қарши курашишга, жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ва уларнинг муқаррар жиноий жавобгарлигини таъминлаш, жиноятдан жабр кўрган шахслар ҳуқуқларини тиклашга қаратилган биргаликда олиб бориладиган ўзаро мувофиқлаштирилган фаолиятидир.

Жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳамкорликнинг қуйидаги икки асосий тури мавжуд:

1) жиноятчиликка қарши курашнинг турли йўналишлари соҳасида халқаро ҳуқуқий шартномалар тузиш;

2) давлатларнинг жиноятчиликка қарши курашга ихтисослашган халқаро ташкилотларда иштироки.

Амалдаги халқаро ҳуқуқ нормалари ва амалиётга асосланган ҳолда жиноятчиликка қарши курашда халқаро ҳамкорликни амалга оширишнинг қуйидаги шаклларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- халқаро ҳуқуқий миқёсда муайян ижтимоий хавфли қилмишларнинг жазога сазоворлиги ва жиноятлилигини белгилаш бўйича ўзаро мувофиқлаштирилган чоралар кўриш ва шунинг асосда миллий жиноят қонунчилигини унификация қилиш, бошқача айтганда халқаро жиноятлар ва халқаро тавсифдаги жиноятларни криминаллаштириш;

- жиноят ишлари бўйича иш юритувнинг процессуал тартибини, жиноятчиликка қарши курашда ҳамкорликни амалга оширувчи халқаро ва миллий субъектларнинг фаолияти асослари ва тартибини белгиловчи ваколатли органлар фаолиятининг ҳуқуқий асоси сифатида халқаро шартномалар ишлаб чиқиш ва имзолаш;

- шартномавий ёки бошқа халқаро ҳуқуқий асосларга кўра халқаро ташкилотлар, халқаро юстиция органларини (Интерпол, Европол) таъсис этиш ва шакллантириш;

- тайёрланаётган ёки содир этилган жиноятларни олдини олиш шу жумладан зарур бўлган ҳолларда маҳсус терговлар ўтказиш, тезкор қидирув тадбирларини амалга ошириш орқали;

- жиноят ишлари бўйича иш юритиш соҳасида хуқуқий ёрдам кўрсатиш;
- ҳалқаро судлар (трибуналлар) бошқа ҳалқаро юстиция органлари хамда хорижий судлар томонидан тайинланган жиноий жазоларни ижро этиш;
- жазони ўташдан кейинги босқичда таъсир ўтказиш;
- жиноятчиликни олдини олиш ва жиноятчиликка қарши кураш стандартларини ишлаб чиқиш, жиноятчиликка қарши кураш бўйича фаолиятни ҳалқаро миқёсда мувофиқлаштириш;
- жиноятчиликка қарши кураш соҳасида моддий касбий техник ва бошқа ёрдам кўрсатиш.

Ҳалқаро хуқуқий ҳамкорликнинг асосий вазифаси дунёда тинчликни сақлаш, ҳалқларнинг хавфсизлигини таъминлаш, ҳалқаро-хуқуқий тартиботни инсониятга ва тинчликка қарши қаратилган алоҳида турдаги оғир хадқаро ва ҳалқаро характердаги жиноятлардан ҳимоя қилишдир [7]. Давлатлар бу масалада бир-бировларига ҳар томонлама кўмаклашишлари лозим.

Жиноятчиликка қарши кураш йўналишлари ва шакллари сифатида шунингдек жиноятларнинг олдини олиш ва хуқуқбузарлар билан муомала қилиш муаммоларини муҳокама қилиш, жиноятчиликка қарши кураш соҳасида илмий-ахборот ва тажриба алмашинуви, бир неча давлатларнинг манфаатларига дахл қилувчи жиноятларга қарши курашни шартномавий-хуқуқий мувофиқлаштириш каби фаолиятни қайд этиш мумкин. Бироқ жиноятчиликка қарши курашда ҳалқаро ҳамкорликнинг марказий, асосий таркибий қисмларидан бири – бу жиноий суд ишларини юритиш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик. Бугунги кунда бу жиноятчиликка қарши курашда ҳалқаро ҳамкорликнинг энг самарали йўналишларидан бири ҳисобланади.

Давлатларнинг жиноий суд ишларини юритиш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлиги тушунчасини тор ва кенг маъноларда тушуниш мумкин. Тор маънода жиноий суд ишларини юритиш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида давлатларнинг алоқалари сифатида изоҳланса [8], кенг маънода жиноят ишларини судгача бўлган босқичи, ишларни судда кўриш ва ундан кейинги босқичда давлатлар ўртасида жиноятчиларни қидириш, ушлаб бериш, суд ва хуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг қарорларини ижро этиш ва жиноят иши юритуви доирасида бошқа масалаларда хуқуқий ёрдам кўрсатиш тушунилади [9].

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал қонунчилигида белгиланган жиноий суд ишларини юритиш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик шаклларидан келиб чиққан ҳолда, жиноий суд ишларини юритиш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорликни – жиноятчиликка қарши курашиш ва уни олдини рлиш борасидаги ҳамда ўзаро ҳууқий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги сўров асосидаги хорижий давлат ҳудудида ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жиноят процессуал ҳаракатларни бажариш, хорижий давлат ҳудудидан олинган далилларнинг юридик кучини баҳолаш, протессуал ҳаракатларни бажариш тўғрисидаги сўровни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ижро этиш ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бўлган гувоҳни, жабрланувчини, экспертни, фуқаровий даъвогарни, фуқаровий жавобгарни, уларнинг вакилларини чақириш, жиноят иши материалларини хорижий давлатнинг ваколатли органига юбориш ҳамда жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги сўровни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ижро этиш,

шунингдек шахсни жиноий жавобгарликка тортиш ёки ҳукмни ижро этиш учун ушлаб бериш тартибга фаолият ва ушбу фаолиятда юзага келувчи ҳуқуқий муносабатлар сифатида таърифлаш мумкин.

Жиноятчиликка қарши курашда ҳалқаро ҳамкорликнинг юқорида санаб ўтилган шакллари шу билан тавсифланадики, уларни амалга оширишда нафақат ҳалқаро ҳуқуқ субъектлари балки ҳалқаро ва ички давлат ҳуқуқ муносабатлари иштирокчиси бўлган субъектлар ҳам иштирок этади. Жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик ўз тавсифига кўра расмий ва норасмий, қўламига кўра иккитомонлама ва қўптомонлама бўлиши мумкин. Ушбу фаолият умуман жиноятчиликка қарши йўналтирилган бўлиши мумкин ёхуд муайян ҳолатда алоҳида аҳамиятга эга бўлган айрим жиноят турлари (ҳалқаро терроризм, гиёхвандлик воситаларини қонунга хилоф равища олиш, сақлаш ёки ўтказиш, одам савдоси ва бошқаларга)га қарши қаратилган бўлиши мумкин.

Демак, қисқача хулоса сифатида шуни таъкидлаш ўринлики, жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги ҳалқаро ҳамкорлик ҳалқаро ва давлатларнинг ички ҳуқуқий тартибини таъминлаш, ҳалқаро ва миллий хавфсизликни тартибга солиш, давлат, жамият ва шахс ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишга хизмат қиласди. Бундай ҳамкорлик жиноятчиликнинг олдини олиш, унга қарши курашиш, унинг оқибатларини бартараф этиш бўйича ҳалқаро муносабатлар ва давлатларнинг жиноятчиликка қарши курашни амалга оширувчи субъектларнинг ўзига хос фаолиятини тақозо этади. Ҳамкорликнинг асосий йўналишлари, шакллари, ҳажми давлатларнинг жиноятчиликка қарши кураш борасидаги сиёсатидан, ҳалқаро жиноятчилик ва давлатларнинг ички жиноятчилиги кўрсаткичларидан келиб чиқсан ҳолда аниқланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/4939467>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 22 июндаги “Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-6012-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/4872355>

3. Bassiouni Cherif M. International extradiational and world public order. N.Y., 1999; Бородин С.В., Ляхов Е.Г. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью. М., 2000; Баstrykin A.I. Взаимодействие уголовно-процессуального права и международного права. Л., 2002; Мельникова Э.Б. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции. М.: Проспект, 2003; Милинчук В.В. Новые тенденции международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: Концепция транснационального правосудия // ГиП. 2004. - №1. - С. 87-97.; Сайфулов Р.А. Экстрадиция в уголовном процессе (по материалам МВД и Прокуратуры Республики Узбекистан). Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. - Ташкент, 2001., Умарханова Д.Ш. Жиноят содир қилган шахсларнинг экстрадицияси бўйича ҳалқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик: Юрид. фан. ном. ... дисс. - Тошкент, 2010., Натура А.И., Пихов А.Х.-А. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: организационно-правовые основы,

процессуальный порядок и формы взаимодействия. М.: Издательство "Юрлитинформ", 2012 ва бошқ.

4. Бастрыкин А.И. Взаимодействие уголовно-процессуального права и международного права. Л., 2002 – С.25

5. Волеводз А.Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: Дис. ... докт. юрид. наук. М., 2002. С. 56.

6. Хошимов В. Халқаро ҳуқуқ мейрларини миллий қонунчиликка имплементация қилишнинг айrim масалари. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик таҳлили. Ўзбекистон Республикаси олий суди Ахборотномаси. №3.2006.-Б.53

7. Нурбек Сафаров "Жиноятчиликка қарши кураш бу борада халқаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий асослари" Ўзбекистон Республикаси Олий Суди ахборотномаси №2/2010 – Б.26.

8. Шупилов В.П. Международная правовая помощь по уголовным делам. // Российское государство и право. 2009. -№ 3. - С.86.

9. Фрахи Б. Международной сотрудничество против организованной преступности. Опыт Европейского интеграции // Вестник МПА СНГ. - 2005. - №1. - С. 60-63.